ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
YVES BOT
της 26ης Ιανουαρίου 2010[1]

1. Μπορεί κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους που υπάγει τα αθλητικά στοιχήματα σε καθεστώς αποκλειστικού δικαιώματος με σκοπό την προστασία των καταναλωτών έναντι του κινδύνου εξαρτήσεως από τυχηρά παίγνια, χωρίς όμως, να διασφαλίζει την επίτευξη αυτού του σκοπού, ερχόμενη επομένως, σε αντίθετη προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, να διατηρηθεί σε ισχύ για μεταβατική περίοδο και, ενδεχομένως, υπό ποιους όρους και για πόσο χρόνο;

2. Με τα ερωτήματα αυτά το Verwaltungsgericht Köln (Γερμανία) ζητεί από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν, και, ενδεχομένως, υπό ποιους όρους, χωρεί παρέκκλιση από την υποχρέωση η οποία διατυπώθηκε αρχικώς στην απόφαση Simmenthal[2] και επιβεβαιώθηκε έκτοτε με πάγια νομολογία, κατά την οποία, όταν βρίσκεται ενώπιον συγκρούσεως μεταξύ εθνικού κανόνα δικαίου και κοινοτικής κανονιστικής ρυθμίσεως άμεσης εφαρμογής, ο εθνικός δικαστής οφείλει, σύμφωνα με την αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, να εφαρμόσει την κοινοτική κανονιστική ρύθμιση, αφήνοντας ανεφάρμοστο τον εθνικό κανόνα δικαίου.

3. Με τις παρούσες προτάσεις, θα προτείνω, καταρχάς, στο Δικαστήριο να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο ορισμένα στοιχεία που θα του επιτρέψουν να ελέγξει το βάσιμο της θέσεως από την οποία εκκινεί, ότι, δηλαδή, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση είναι αντίθετη προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

4. Εν συνεχεία, λαμβάνοντας ως δεδομένο ότι η θέση αυτή είναι βάσιμη, θα αναφερθώ στα εμπόδια στα οποία προσκρούει, καταρχήν, η εφαρμογή και διατήρηση σε ισχύ, έστω και για μεταβατική περίοδο, εθνικού κανόνα δικαίου αντίθετου προς κοινοτική κανονιστική ρύθμιση απευθείας εφαρμοζόμενης. Τέλος, θα επισημάνω τους λόγους για τους οποίους, ακόμη και αν γινόταν δεκτό ότι χωρεί παρέκκλιση από την υποχρέωση που απορρέει από την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal, η δυνατότητα αυτή θα έπρεπε να αποκλεισθεί ως προς την επίμαχη κανονιστική ρύθμιση.

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική

2 — Απόφαση της 9ης Μαρτίου 1978, 106/77 (Συλλογή τόμος 1978, σ. 239).

I — Το νομικό πλαίσιο

5. Το άρθρο 12, παράγραφος 1, του Θεμελιώδους Νόμου (Grundgesetz) ορίζει:

«Όλοι οι Γερμανοί έχουν το δικαίωμα να επιλέγουν ελεύθερα το επάγγελμά τους, τον τόπο εργασίας τους και τον τόπο καταρτίσεώς τους. Η άσκηση του επαγγέλματος μπορεί να ρυθμίζεται εκ του νόμου ή επί τη βάσει νόμου.»

6. Το άρθρο 31 του νόμου περί του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου (Bundes verfassungsgerichtsgesetz) ορίζει:

«(1) Οι αποφάσεις του Bundesverfassungsgericht δεσμεύουν τα πολιτειακά όργανα της Ομοσπονδίας και των ομόσπονδων κρατών, καθώς και όλα τα δικαστήρια και τις αρχές.

(2) […] η απόφαση του Bundesverfassungsgericht έχει ισχύ νόμου […] το διατακτικό της αποφάσεως με την οποία το Bundesverfassungsgericht αποφαίνεται επί της συνταγματικότητας νόμου ή κηρύσσει νόμο άκυρο δημοσιεύεται στην *Bundesgesetzblatt* […]».

7. Το άρθρο 284, παράγραφος 1, του ποινικού κώδικα (Strafgesetzbuch) ορίζει:

«Όποιος, άνευ διοικητικής αδείας, οργανώνει τυχηρά παίγνια με ελεύθερη συμμετοχή του κοινού ή προσφέρει προς τούτο τις απαραίτητες εγκαταστάσεις τιμωρείται με φυλάκιση μέχρι δύο ετών ή με χρηματική ποινή.»

8. Με τη συμφωνία περί τυχηρών παιγνίων και λαχείων στη Γερμανία (Staatsvertrag zum Lotteriewesen in Deutschland), η οποία ετέθη σε ισχύ την 1η Ιουλίου 2004, τα ομόσπονδα κράτη θέσπισαν ένα ενιαίο πλαίσιο για την οργάνωση και διεξαγωγή τυχηρών παιγνίων. Από το άρθρο 5 της συμφωνίας αυτής προκύπτει ότι τα ομόσπονδα κράτη υποχρεούνται να εξασφαλίζουν επαρκή προσφορά τυχηρών παιγνίων, υποχρέωση την οποία δύνανται να εκπληρώνουν μέσω νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου ή εταιριών ιδιωτικού δικαίου με πλειοψηφική συμμετοχή του δημοσίου. Η ίδια διάταξη ορίζει ότι η δραστηριότητα κάθε ομόσπονδου κράτους περιορίζεται στα όρια της δικαιοδοσίας του, εκτός αν υφίσταται συμφωνία με άλλο ομόσπονδο κράτος.

9. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του νόμου περί αθλητικών στοιχημάτων του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (Sportwettengesetz Nordrhein-Westfalen), της 3ης Μαΐου 1955, ορίζει:

«Η κυβέρνηση του ομόσπονδου κράτους δύναται να χορηγεί άδειες σε εταιρίες για τη διοργάνωση στοιχημάτων επί αθλητικών

αγώνων. Οι εν λόγω εταιρίες πρέπει υποχρεωτικώς να είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου των οποίων κύριοι μέτοχοι είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου […]».

10. Από τα στοιχεία που παρέσχε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τις γραπτές παρατηρήσεις της προκύπτει ότι, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης, άδεια για τη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας [3] είχε λάβει μόνον η Westdeutsche Lotterie GmbH & Co. OHG [4].

11. Κατά το άρθρο 14, παράγραφος 1, του νόμου περί των αστυνομικών αρχών του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας-Βεστφαλίας (Ordnungsbehördengesetz für das Land Nordrhein-Westfalen):

«Οι αστυνομικές αρχές μπορούν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την πρόληψη, σε ειδικές περιπτώσεις, κινδύνου που απειλεί τη δημόσια ασφάλεια ή τάξη.»

II — Η διαφορά της κύριας δίκης και η διάταξη περί προδικαστικής παραπομπής

12. Η Winner Wetten GmbH [5], εταιρία με έδρα στη Γερμανία, διατηρεί από της 1ης Ιουνίου 2005 εμπορικό κατάστημα στο Bergheim, στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας, στο οποίο διοργανώνει, μεταξύ άλλων, τα αθλητικά στοιχήματα με την ονομασία «Oddset» (στοιχήματα προκαθορισμένης αποδόσεως) για λογαριασμό της εταιρίας Tipico Co. Ltd [6]. Η Tipico εδρεύει και είναι καταχωρισμένη σε σχετικό μητρώο εμπορικών εταιριών στη Μάλτα, όπου έχει λάβει κρατική άδεια για τη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων.

13. Με απόφαση της 28ης Ιουνίου 2005, η Bürgermeisterin der Stadt Bergheim (δήμαρχος της πόλεως του Bergheim) απαγόρευσε στη WW την περαιτέρω παροχή υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων για τα οποία ο διοργανωτής δεν κατείχε άδεια χορηγηθείσα από το ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας και προειδοποίησε την εν λόγω εταιρία ότι η μη συμμόρφωσή της προς την απαγόρευση αυτή θα μπορούσε να οδηγήσει σε ανάκληση της άδειας λειτουργίας του εμπορικού της καταστήματος.

14. Κατά της αποφάσεως αυτής η WW υπέβαλε διοικητική ένσταση, η οποία απερρίφθη στις 22 Σεπτεμβρίου 2005 με απόφαση του Landrat des Rhein-Erft-Kreises (προϊστάμενος των διοικητικών υπηρεσιών Rhein-Erft-Kreis). Κατά της αποφάσεως της δημάρχου του Bergheim και κατά της αποφάσεως με την οποία απερρίφθη η ένστασή της η WW άσκησε, εν συνεχεία, προσφυγή ενώπιον του Verwaltungsgericht Köln.

3 — Στο εξής: ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας.

4 — Στο εξής: WestLotto.

5 — Στο εξής: WW.

6 — Στο εξής: Tipico.

15. Στο πλαίσιο της προσφυγής της, η WW υποστήριξε ότι το μονοπωλιακό καθεστώς που επικρατούσε στην αγορά των αθλητικών στοιχημάτων στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας ερχόταν σε αντίθεση προς την κατά το άρθρο 49 ΕΚ ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, όπως την ερμήνευσε το Δικαστήριο με την απόφαση της 6ης Νοεμβρίου 2003, Gambelli κ.λπ. [7]. Κατά τη WW, με την εν λόγω απόφαση το Δικαστήριο έκρινε ότι εταιρία η οποία έχει έδρα στο κράτος μέλος στο οποίο δραστηριοποιείται, προσφέροντας υπηρεσίες στοιχημάτων για λογαριασμό εταιρίας διοργανώσεως στοιχημάτων εδρεύουσας σε άλλο κράτος μέλος, μπορούσε να επικαλεσθεί την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών. Με την ίδια απόφαση, το Δικαστήριο αποφάνθηκε επίσης ότι κρατικό μονοπώλιο στον τομέα των στοιχημάτων είναι σύμφωνο προς το κοινοτικό δίκαιο μόνον εφόσον οριοθετεί τη δραστηριότητα αυτή κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό. Κατά τη WW, ο εν λόγω όρος δεν πληρούνταν στη Γερμανία λόγω της διαφημιστικής προβολής των αθλητικών στοιχημάτων εκ μέρους των κρατικών φορέων διοργανώσεώς τους.

16. Με τη διάταξη περί παραπομπής, το Verwaltungsgericht Köln επισημαίνει, καταρχάς, ότι η WW παρέβη πράγματι την κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας προσφέροντας αθλητικά στοιχήματα για λογαριασμό της Tipico, καθώς οι δύο αυτές εταιρίες ούτε έχουν ούτε μπορούν να λάβουν σχετική άδεια.

17. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, επίσης, ότι, λαμβανομένων υπόψη των επιταγών στις οποίες αναφέρεται το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ., το μονοπώλιο στον τομέα των αθλητικών στοιχημάτων στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας αντίκειται στις διατάξεις της Συνθήκης ΕΚ περί ελευθερίας εγκαταστάσεως και περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

18. Το Verwaltungsgericht Köln παραπέμπει, συναφώς, στις εκδοθείσες από το Bundesverfassungsgericht απόφαση της 28ης Μαρτίου 2006 και διάταξη της 2ας Αυγούστου 2006, οι οποίες αφορούν, αντιστοίχως, τις κανονιστικές ρυθμίσεις του ομόσπονδου κράτους της Βαυαρίας και του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας. Με την εν λόγω απόφαση και τη συγκεκριμένη διάταξη, το Bundesverfassungsgericht έκρινε ότι τα μονοπώλια στον τομέα των αθλητικών στοιχημάτων στα δύο αυτά ομόσπονδα κράτη επιφέρουν δυσανάλογο πλήγμα στην επαγγελματική ελευθερία που κατοχυρώνεται με το άρθρο 12, παράγραφος 1, του Θεμελιώδους Νόμου, διότι δεν εγγυώνται αποτελεσματική περιστολή της εξαρτήσεως από τυχηρά παίγνια. Το Bundesverfassungsgericht επισήμανε επίσης ότι οι επιταγές και οι σκοποί του Θεμελιώδους Νόμου συγκλίνουν με εκείνους του κοινοτικού δικαίου, όπως αυτοί εκτίθενται με την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ.

19. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, περαιτέρω, ότι το Bundesverfassungsgericht διατήρησε το υφιστάμενο έννομο καθεστώς έως τις 31 Δεκεμβρίου 2007, προκειμένου, κατά τη μεταβατική αυτή περίοδο, να επέλθουν οι αναγκαίες τροποποιήσεις στην ισχύουσα για τα αθλητικά στοιχήματα νομοθεσία ούτως ώστε να καταστεί αυτή σύμφωνη προς τον Θεμελιώδη Νόμο. Το συνταγματικό δικαστήριο αποφάνθηκε, στο πλαίσιο αυτό, ότι ο αρμόδιος για τη διοργάνωση αθλητικών στοιχημάτων φορέας όφειλε αμελλητί να εξασφαλίσει ένα στοιχειώδες επίπεδο συνοχής μεταξύ της αποτελεσματικής ασκήσεως του μονοπωλίου του και του σκοπού περιορισμού του πάθους για τα τυχηρά παίγνια και της εξαρτήσεως από αυτά.

7 — C-243/01 (Συλλογή 2003, σ. I-13031).

20. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, εντούτοις, ότι η εκ νέου διαμόρφωση, με γνώμονα τις επιταγές του Bundesverfassungsgericht, των συνθηκών λειτουργίας στην πράξη του κρατικού μονοπωλίου επί των αθλητικών στοιχημάτων δεν αρκεί για να άρει τον αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο χαρακτήρα του. Η θεραπεία αυτής της καταστάσεως προϋποθέτει, κατά το εν λόγω δικαστήριο, τροποποίηση των νομικών όρων λειτουργίας αυτού του μονοπωλίου. Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει, επίσης, ότι η υπεροχή διατάξεως του κοινοτικού δικαίου η οποία τυγχάνει απευθείας εφαρμογής επιβάλλει τη μη εφαρμογή του αντίθετου εθνικού κανόνα δικαίου.

21. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, εντούτοις, ότι το Oberverwaltungsgericht Nordrhein-Westfalen (ανώτερο περιφερειακό διοικητικό δικαστήριο του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας), με διάταξη της 28ης Ιουνίου 2006, αποφάσισε τη διατήρηση της κανονιστικής ρυθμίσεως περί αθλητικών στοιχημάτων στο εν λόγω ομόσπονδο κράτος υπό τους αυτούς χρονικούς και ουσιαστικούς όρους με εκείνους που δέχθηκε το Bundesverfassungsgericht για τη βαυαρική νομοθεσία, προκειμένου να μη δημιουργηθεί «απαράδεκτο νομικό κενό».

22. Στο πλαίσιο των ανωτέρω εκτιμήσεων, με διάταξη της 21ης Σεπτεμβρίου 2006, το Verwaltungsgericht Köln αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Έχουν τα άρθρα 43 [ΕΚ] και 49 [ΕΚ] την έννοια ότι εθνικές κανονιστικές ρυθμίσεις σχετικές με κρατικό μονοπώλιο επί αθλητικών στοιχημάτων, οι οποίες επιβάλλουν αθέμιτους περιορισμούς στις κατοχυρούμενες με τα άρθρα 43 [ΕΚ] και 49 [ΕΚ] ελευθερία εγκαταστάσεως και ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, καθόσον δεν συμβάλλουν κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου [προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ.], στον περιορισμό της δραστηριότητας των στοιχημάτων, μπορούν κατ' εξαίρεση και παρά την καταρχήν υπεροχή του απευθείας εφαρμοστέου κοινοτικού δικαίου, να συνεχίσουν να εφαρμόζονται για μια μεταβατική περίοδο;

2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, υπό ποιες προϋποθέσεις μπορεί να επιτραπεί εξαίρεση από την αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου και πώς καθορίζεται η μεταβατική περίοδος;»

III — Η αλληλογραφία μεταξύ αιτούντος δικαστηρίου και Δικαστηρίου

23. Στις 11 Μαΐου 2007 το αιτούν δικαστήριο απηύθυνε, ιδία πρωτοβουλία, έγγραφο στο Δικαστήριο, με το οποίο εξέθετε ότι «κατά πάγια νομολογία [...] το καθοριστικό στοιχείο για την εξέταση της προσφυγής στο πλαίσιο της οποίας υποβάλλεται

προδικαστικό ερώτημα είναι η νομική και πραγματική κατάσταση που ισχύει κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως επί της διαφοράς (εν προκειμένω, η 22α Σεπτεμβρίου 2005)». Το αιτούν δικαστήριο επισήμανε ότι «[α]κόμη και αν υποτεθεί ότι επήλθαν μεταγενέστερες τροποποιήσεις στην πρακτική των αθλητικών στοιχημάτων –επί παραδείγματι, κατόπιν των αποφάσεων του Bundesverfassungsgericht της 28ης Μαρτίου 2006 και της 2ας Αυγούστου 2006– αυτές δεν ασκούν καμία επιρροή επί της διαφοράς της κύριας δίκης».

24. Τον Ιούλιο του 2008 το Δικαστήριο απηύθυνε στο αιτούν δικαστήριο αίτηση παροχής διευκρινίσεων, δυνάμει του άρθρου 104, παράγραφος 5, του Κανονισμού Διαδικασίας, με την οποία κάλεσε το εν λόγω δικαστήριο να διευκρινίσει αν η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα εξακολουθούσε να είναι απαραίτητη για την επίλυση της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς, λαμβανομένης υπόψη της αποφάσεως που είχε εκδώσει το Bundesverfassungsgericht στις 22 Νοεμβρίου 2007.

25. Με τη συγκεκριμένη απόφαση, το Bundesverfassungsgericht έκρινε ότι τα μεταβατικά μέτρα που προέβλεπε η από 28 Μαρτίου 2006 απόφασή του, τα οποία επέτρεπαν την υπό όρους διατήρηση της ισχύουσας στο ομόσπονδο κράτος της Βαυαρίας κανονιστικής ρυθμίσεως περί αθλητικών στοιχημάτων, δεν καθιστούσαν δυνατή την άρση του παράνομου χαρακτήρα των απαγορευτικών διοικητικών αποφάσεων που είχαν εκδοθεί προ της εν λόγω δικαστικής αποφάσεως και ότι, ως εκ τούτου, οι διοικητικές αυτές αποφάσεις έπρεπε να ακυρωθούν.

26. Με έγγραφο της 8ης Αυγούστου 2008, το αιτούν δικαστήριο ενημέρωσε το Δικαστήριο ότι η απάντηση στα προδικαστικά ερωτήματα εξακολουθούσε να είναι αναγκαία για την επίλυση της διαφοράς. Το εν λόγω δικαστήριο επισήμανε ότι, με διάταξη της 18ης Απριλίου 2007, το Oberverwaltungsgericht Nordrhein-Westfalen έκρινε ότι η νομιμότητα των αποφάσεων με τις οποίες απαγορεύθηκε η προσφορά αθλητικών στοιχημάτων έπρεπε να εξετασθεί κατά την ημερομηνία εκδόσεως της επικείμενης δικαστικής αποφάσεως. Το αιτούν δικαστήριο διευκρίνισε, επίσης, ότι, καθόσον το ισχύον από 1ης Ιανουαρίου 2008 νομικό καθεστώς διέφερε πολύ από το προϊσχύσαν, ο έλεγχος της νομιμότητας της αποφάσεως της δημάρχου του Bergheim της 28ης Ιουνίου 2005 και της αποφάσεως του Landrat des Rhein-Erft-Kreises της 22ας Σεπτεμβρίου 2005, κατά των οποίων βάλλει η προσφυγή της κύριας δίκης, θα έπρεπε να γίνει βάσει του ισχύοντος στις 31 Δεκεμβρίου 2007 καθεστώτος, ήτοι βάσει της παλαιάς, αντίθετης προς το κοινοτικό δίκαιο, νομοθεσίας.

IV — Ανάλυση

27. Προ της εξετάσεως των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο ερωτημάτων, κρίνονται σκόπιμες οι ακόλουθες παρατηρήσεις, αφενός, επί του παραδεκτού αυτών των ερωτημάτων και, αφετέρου, επί της υποθέσεως στην οποία αυτά στηρίζονται.

Α — *Το παραδεκτό των προδικαστικών ερωτημάτων*

28. Το παραδεκτό των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο προδικαστικών ερωτημάτων θα μπορούσε να τεθεί υπό αμφισβήτηση δεδομένης της εκδοθείσας από Bundesverfassungsgericht αποφάσεως της 22ας Νοεμβρίου 2007. Το παραδεκτό των ερωτημάτων αυτών αμφισβητήθηκε και από τη Νορβηγική Κυβέρνηση, η οποία υποστηρίζει ότι τα ερωτήματα είναι υποθετικά διότι ο μη σύμφωνος προς το κοινοτικό δίκαιο χαρακτήρας της κανονιστικής ρυθμίσεως του ομόσπονδου κράτους Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας δεν αποδεικνύεται.

29. Όσον αφορά το πρώτο σημείο, ανακύπτει το ζήτημα αν, δυνάμει της προαναφερθείσας αποφάσεως του Bundesverfassungsgericht, οι προσβαλλόμενες με την προσφυγή της κύριας δίκης πράξεις θα έπρεπε να ακυρωθούν και, ως εκ τούτου, να καταστεί άνευ αντικειμένου η υποβληθείσα αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως.

30. Επιβάλλεται, εντούτοις, η διαπίστωση ότι, με την από 8 Αυγούστου 2008 απάντησή του, το αιτούν δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η απάντηση στα ερωτήματά του εξακολουθούσε να έχει καθοριστική σημασία για την επίλυση της διαφοράς. Το αιτούν δικαστήριο διευκρίνισε επίσης ότι όφειλε να αποφανθεί επί της προσφυγής της κύριας δίκης ως αν αυτή εκδικαζόταν στις 31 Δεκεμβρίου 2007, ήτοι σε χρόνο κατά τον οποίο, δυνάμει των μεταβατικών μέτρων που είχαν αποφασισθεί από το Bundesverfassungsgericht και το Oberverwaltungsgericht Nordrhein-Westfalen, η κανονιστική ρύθμιση που απαγόρευε στη WW την παροχή υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων για λογαριασμό της Tipico εξακολουθούσε να ισχύει.

31. Το ζήτημα της ημερομηνίας στην οποία πρέπει να αναχθεί το Verwaltungsgericht Köln προκειμένου να αποφανθεί επί της ασκηθείσας ενώπιόν του προσφυγής ακυρώσεως, καθώς και το ζήτημα των συνεπειών που έχει η απόφαση του Bundesverfassungsgericht της 22ας Νοεμβρίου 2007 επί των προσβαλλόμενων με την προσφυγή της κύριας δίκης πράξεων άπτονται ουσιαστικών και δικονομικών κανόνων της εσωτερικής έννομης τάξεως και, συνεπώς, εμπίπτουν στην εξουσία εκτιμήσεως του αιτούντος δικαστηρίου.

32. Στο πλαίσιο της κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ του εθνικού δικαστηρίου και του Δικαστηρίου επί διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής, αλλά και του πνεύματος συνεργασίας που διέπει αυτή τη διαδικασία, επιβάλλεται να ληφθεί υπόψη το γεγονός, αφενός, ότι κατά το Verwaltungsgericht Köln, η διαφορά της κύριας δίκης εξακολουθεί να εκκρεμεί ενώπιόν του και, αφετέρου, ότι το εν λόγω δικαστήριο εμμένει στα ερωτήματά του.

33. Δεδομένου ότι τα εν λόγω ερωτήματα αφορούν την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου, εκτιμώ ότι το Δικαστήριο υποχρεούται να αποφανθεί επί αυτών, καθόσον, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας του άρθρου 234 ΕΚ, απόκειται αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο, το οποίο έχει επιληφθεί της διαφοράς και φέρει την ευθύνη της εκδοθησομένης δικαστικής αποφάσεως, να εκτιμήσει, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιομορφίες της υποθέσεως, τόσο την αναγκαιότητα μιας προδικαστικής αποφάσεως για την έκδοση της δικής του αποφάσεως όσο και το

λυσιτελές των ερωτημάτων που υποβάλλει στο Δικαστήριο [8].

34. Όσον αφορά το δεύτερο σημείο της προβληματικής περί του παραδεκτού των ερωτημάτων, ήτοι την ένσταση της Νορβηγικής Κυβερνήσεως, είναι αληθές ότι, όπως επισήμαναν η Επιτροπή και η Γερμανική Κυβέρνηση, τα υποβληθέντα από το αιτούν δικαστήριο ερωτήματα νοούνται μόνον εφόσον η κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας περί των αθλητικών στοιχημάτων αντιβαίνει πράγματι προς το κοινοτικό δίκαιο. Φρονώ και εγώ, όπως οι εν λόγω παρεμβαίνοντες, ότι, βάσει των διευκρινίσεων που παρέσχε το αιτούν δικαστήριο, το βάσιμο της εκτιμήσεώς του επί του σημείου αυτού επιδέχεται αμφισβήτηση.

35. Η παράμετρος αυτή δικαιολογεί, κατά την άποψή μου, την εκ μέρους του Δικαστηρίου παροχή προς το αιτούν δικαστήριο, στο πλαίσιο του πνεύματος συνεργασίας που διαπνέει τη διαδικασία προδικαστικής παραπομπής και προς το σκοπό παροχής προς το αιτούν δικαστήριο όλων των συναφών με την ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου στοιχείων που μπορούν να αποδειχθούν λυσιτελή για την επίλυση της διαφοράς, υποδείξεων οι οποίες θα του επιτρέψουν να εξετάσει εκ νέου το βάσιμο της θέσεως από την οποία εκκινεί.

36. Εντούτοις, το ενδεχόμενο να εμμείνει το αιτούν δικαστήριο, αφού συνεκτιμήσει τα παρασχεθέντα από το Δικαστήριο στοιχεία, στην αρχική του θέση δεν πρέπει να οδηγήσει το Δικαστήριο σε απόφανση υπέρ του απαραδέκτου των υποβληθέντων προδικαστικών ερωτημάτων και σε άρνησή του να παράσχει απάντηση σε αυτά. Πράγματι, μολονότι, βάσει των στοιχείων της δικογραφίας, η εν λόγω θέση επιδέχεται αμφισβήτηση, αυτή δύναται να επιβεβαιωθεί από το εθνικό δικαστήριο, καθώς το ζήτημα αν η κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας σχεδιάστηκε και τέθηκε σε εφαρμογή κατά τρόπο υπηρετούντα με συνέπεια και συστηματικότητα τους επιδιωκόμενους σκοπούς προστασίας, άπτεται, εν τέλει, εκτιμήσεως εμπίπτουσας στη δική του αρμοδιότητα [9].

37. Εξάλλου, κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο δύναται να αρνηθεί να απαντήσει σε προδικαστικό ερώτημα επί της ερμηνείας του κοινοτικού δικαίου μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν προδήλως προκύπτει ότι το υποβληθέν ερώτημα δεν είναι λυσιτελές για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, όταν είναι υποθετικής φύσεως ή, επίσης, όταν το Δικαστήριο δεν έχει στη διάθεσή του επαρκή πραγματικά ή νομικά στοιχεία προκειμένου να παράσχει στο αιτούν δικαστήριο χρήσιμη για την επίλυση της διαφοράς απάντηση [10].

38. Στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως οι ανωτέρω λόγοι αρνήσεως παροχής απαντήσεως δεν συντρέχουν.

8 — Βλ., προσφάτως, απόφαση 19ης Νοεμβρίου 2009, C-314/08, Filipiak (Συλλογή 2009, σ. I-11049, σκέψη 40).

9 — Απόφαση της 21ης Οκτωβρίου 1999, C-67/98, Zenatti (Συλλογή 1999, σ. I-7289, σκέψη 37), καθώς και προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ. (σκέψη 66).

10 — Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Filipiak (σκέψη 42 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39. Πράγματι, το αιτούν δικαστήριο, το οποίο εκτιμά ότι η κανονιστική ρύθμιση περί αθλητικών στοιχημάτων, βάσει της οποίας εκδόθηκαν οι προσβαλλόμενες ενώπιόν του πράξεις, είναι αντίθετη προς την ελευθερία εγκαταστάσεως και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, ζητεί να διευκρινισθεί αν, και, ενδεχομένως, υπό ποιες προϋποθέσεις, δικαιολογείται παρέκκλιση από την απορρέουσα εκ της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου υποχρέωση περί μη εφαρμογής της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως και περί ακυρώσεως των εν λόγω πράξεων. Το αιτούν δικαστήριο υποβάλλει το ερώτημα αυτό διότι το γερμανικό ομοσπονδιακό συνταγματικό δικαστήριο και το δευτεροβάθμιο δικαστήριο έκριναν ότι, καίτοι αντίθετη προς τον Θεμελιώδη Νόμο, η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση έπρεπε να διατηρηθεί σε ισχύ.

40. Εκτιμώ ότι το Δικαστήριο διαθέτει επαρκή πραγματικά και νομικά στοιχεία για να δώσει απάντηση στο ερώτημα αυτό. Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι η υπόθεση επί της οποίας στηρίζεται το ερώτημα άπτεται της εξουσίας εκτιμήσεως του αιτούντος δικαστηρίου, το οποίο και δύναται να επαληθεύσει την υπόθεση αυτή, καταδεικνύει ότι το ερώτημα, αφενός, δεν υποβάλλεται στο πλαίσιο αμιγώς υποθετικού ζητήματος και, αφετέρου, δεν είναι προδήλως αλυσιτελές για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

41. Φρονώ, συνεπώς, ότι τα προδικαστικά ερωτήματα του αιτούντος δικαστηρίου υποβάλλονται παραδεκτώς.

Β — *Η προκείμενη της συλλογιστικής του αιτούντος δικαστηρίου κατά την οποία η κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας αντιβαίνει στο κοινοτικό δίκαιο*

42. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας περί αθλητικών στοιχημάτων είναι αντίθετη προς την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, όπως αυτή ερμηνεύθηκε με την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ., για τον λόγο ότι οι εξουσιοδοτημένοι εθνικοί φορείς ενθαρρύνουν τη συμμετοχή στα στοιχήματα αυτά και, ως εκ τούτου, η εν λόγω ρύθμιση δεν εγγυάται αποτελεσματική περιστολή της εξαρτήσεως από τυχηρά παίγνια. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, επίσης, ότι οι μεταβολές τις οποίες επέφερε η WestLotto στην άσκηση των δραστηριοτήτων της, κατ' εφαρμογήν των υποδείξεων του Bundesverfassungsgericht, δεν αίρουν τον αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο χαρακτήρα της εν λόγω ρυθμίσεως διότι η άρση αυτού προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, τροποποιήσεις των νομικών όρων λειτουργίας του μονοπωλίου.

43. Όπως προκύπτει, τα στάδια του δικανικού συλλογισμού δια του οποίου το αιτούν δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση είναι αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο δεν επιδέχονται αμφισβήτηση.

44. Πράγματι, από την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ. συνάγεται ότι η WW, η οποία προσφέρει υπηρεσίες αθλητικών στοιχημάτων για λογαριασμό εταιρίας

με έδρα στη Μάλτα, μπορεί να επικαλεσθεί τις διατάξεις του άρθρου 49 ΕΚ [11]. Επιπλέον, συντάσσομαι με τη θέση της Επιτροπής κατά την οποία η WW δύναται να επικαλεσθεί μόνον τις σχετικές με την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών διατάξεις της Συνθήκης και όχι τις διατάξεις περί ελευθερίας εγκαταστάσεως, δεδομένου ότι είναι εταιρία γερμανικού δικαίου η οποία δραστηριοποιείται στη Γερμανία.

45. Εξάλλου, είναι σαφές ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως αυτή του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας, η οποία απαγορεύει την προσφορά εντός του εν λόγω κράτους των αθλητικών στοιχημάτων που οργανώνει εταιρία με έδρα σε άλλο κράτος μέλος, συνιστά περιορισμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

46. Επιπροσθέτως, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία τέτοιος περιορισμός μπορεί να δικαιολογηθεί για τη διασφάλιση της δημοσίας τάξεως ή για επιτακτικό λόγο γενικού συμφέροντος, όπως είναι η προστασία των καταναλωτών έναντι παρωθήσεως σε υπέρμετρες δαπάνες συνδεόμενες με τυχηρά παίγνια, ο περιορισμός αυτός οφείλει να είναι ανάλογος προς τον εν λόγω σκοπό ο οποίος πρέπει, συνεπώς, να υπηρετείται κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό [12]. Με την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ. το Δικαστήριο έκρινε ότι ο όρος αυτός δεν πληρούται όταν κράτος μέλος έχει εισαγάγει περιοριστική κανονιστική ρύθμιση στον τομέα των παιγνίων με χρηματικό διακύβευμα με επίκληση αποκλειστικώς του σκοπού προστασίας των καταναλωτών από τον κίνδυνο υπέρμετρων δαπανών, ενώ, στην πραγματικότητα, ακολουθεί πολιτική έντονης παροτρύνσεως των καταναλωτών για συμμετοχή στα εν λόγω παίγνια [13].

47. Τέλος, όπως έχει ήδη επισημανθεί, απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να κρίνει αν η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση ετέθη πράγματι σε εφαρμογή κατά τρόπο συνάδοντα προς τους επιδιωκόμενους σκοπούς.

48. Εντούτοις, το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει το αιτούν δικαστήριο μπορεί να τεθεί υπό αμφισβήτηση λαμβανομένων υπόψη των δύο ακόλουθων παρατηρήσεων.

49. Καταρχάς, όπως επισημαίνει η Νορβηγική Κυβέρνηση, δεν μπορεί να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο οι απαιτούμενες από τον Θεμελιώδη Νόμο προϋποθέσεις να είναι αυστηρότερες από τις αντίστοιχες του κοινοτικού δικαίου, όπως τουλάχιστον αυτές αποσαφηνίσθηκαν με τη μεταγενέστερη της προπαρατεθείσας αποφάσεως Gambelli κ.λπ. νομολογία.

50. Συγκεκριμένα, με την απόφαση της 6ης Μαρτίου 2007, Placanica κ.λπ. [14], το Δικαστήριο έκρινε ότι, αν η κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους περί παιγνίων με χρηματικό διακύβευμα έχει ως σκοπό τον περιορισμό ασκήσεως της εν λόγω δραστηριότητας εντός ελεγχόμενου πλαισίου κυκλωμάτων, προς αποτροπή της εκμεταλλεύσεώς της για εγκληματικούς σκοπούς, οι επιχειρήσεις που ασκούν δραστηριότητες κατόπιν αδείας πρέπει να είναι σε θέση να προσφέρουν μια

11 — Προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ. (σκέψη 58).
12 — Όπ.π. (σκέψη 67).
13 — Όπ.π. (σκέψη 69).
14 — C-338/04, C-359/04 και C-360/04 (Συλλογή 2007, σ. I-1891).

αξιόπιστη και, ταυτοχρόνως, ελκυστική πρόταση, εναλλακτική της απαγορευμένης αυτής δραστηριότητας, γεγονός που μπορεί να συνεπάγεται την προσφορά ευρέος φάσματος παιγνίων, την εκτεταμένη διαφημιστική προβολή των δραστηριοτήτων και τη χρήση νέων μεθόδων διανομής [15].

51. Επί του παρόντος, στο πλαίσιο των εκκρεμών ενώπιόν του υποθέσεων Sporting Exchange (C-203/08) και Ladbrokes Betting & Gaming και Ladbrokes International (C-258/08), το Δικαστήριο βρίσκεται αντιμέτωπο με κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία υπάγει τα παίγνια με χρηματικό διακύβευμα σε μονοπωλιακό καθεστώς με σκοπό, αφενός, την προστασία των καταναλωτών από τον εθισμό στα τυχηρά παίγνια και, αφετέρου, την καταπολέμηση της εγκληματικότητας.

52. Έχω προτείνει στο Δικαστήριο να αποφανθεί ότι το γεγονός ότι οι κάτοχοι των αποκλειστικών δικαιωμάτων εκμεταλλεύσεως παιγνίων με χρηματικό διακύβευμα στο εν λόγω κράτος μέλος έχουν τη δυνατότητα να καταστήσουν την προσφορά τους ελκυστική, δημιουργώντας νέα παίγνια και καταφεύγοντας στη διαφήμιση, δεν είναι, αυτό καθ' εαυτό, ανακόλουθο προς το σύνολο των σκοπών τους οποίους επιδιώκει το εν λόγω κράτος μέλος. Εκείνο που έχει σημασία στο πλαίσιο αυτό είναι ο εκ μέρους του κράτους μέλους αυστηρός έλεγχος και περιορισμός της δημιουργίας νέων παιγνίων και της διαφημίσεώς του, ούτως ώστε οι δύο αυτές πτυχές της δραστηριότητας να συνάδουν επίσης με την επιδίωξη του σκοπού προστασίας των καταναλωτών από τον εθισμό στα τυχηρά παίγνια.

53. Στον βαθμό κατά τον οποίο είναι δυσχερής η εν την πράξει επίτευξη της ισορροπίας μεταξύ των δύο αυτών σκοπών, έχω επίσης προτείνει στο Δικαστήριο να αναγνωρίσει ευρεία διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη. Το ερώτημα δε αν η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση, με τις συγκεκριμένες λεπτομέρειες εφαρμογής της εκ μέρους των αρμόδιων αρχών και του κατόχου ή των κατόχων του αποκλειστικού δικαιώματος εκμεταλλεύσεως των παιγνίων, υπηρετεί τους σκοπούς αυτούς κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό θα πρέπει να απαντηθεί κατόπιν λεπτομερούς εξετάσεως, εκ μέρους του αιτούντος δικαστηρίου, των αποτελεσμάτων της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως στην πράξη.

54. Ειδικότερα, το γεγονός ότι ο κάτοχος ή οι κάτοχοι του δικαιώματος εκμεταλλεύσεως παιγνίων με χρηματικό διακύβευμα διαφημίζουν τα παίγνια σε κράτος μέλος που έχει επιβάλλει περιορισμούς στην άσκηση αυτής της δραστηριότητας, προκειμένου να προστατεύσει τους καταναλωτές από την παρώθηση σε υπέρμετρες δαπάνες και τον κίνδυνο εθισμού σε τυχηρά παίγνια, δεν αποδεικνύει κατ' ανάγκην μη τήρηση του όρου που επιτάσσει συνεπή και συστηματική επιδίωξη των εν λόγω σκοπών ούτε καθιστά αντίθετη προς το κοινοτικό δίκαιο την επίμαχη κανονιστική ρύθμιση. Απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να συνεκτιμήσει το σύνολο των σκοπών της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως και να αξιολογήσει τα συγκεκριμένα αποτελέσματά της στους καταναλωτές, λαμβάνοντας υπόψη την ευρεία διακριτική ευχέρεια των κρατών μελών στον τομέα αυτόν.

55. Δεύτερον, το αιτούν δικαστήριο δεν διευκρίνισε τους λόγους για τους οποίους οι νομικές προϋποθέσεις που περιβάλλουν τη

15 — Σκέψη 55.

δραστηριότητα του κατόχου του δικαιώματος εκμεταλλεύσεως αθλητικών στοιχημάτων είναι αντίθετες προς το κοινοτικό δίκαιο, με αποτέλεσμα οι μεταβολές τις οποίες επέφερε η WestLotto στην άσκηση των δραστηριοτήτων της κατ' εφαρμογήν των υποδείξεων του Bundesverfassungsgericht να μη δύνανται να άρουν τον αντίθετο προς το κοινοτικό δίκαιο χαρακτήρα της εν λόγω ρυθμίσεως.

56. Τέλος, επιβάλλεται η επισήμανση ότι, επί του παρόντος, εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου σειρά προδικαστικών ερωτημάτων στο πλαίσιο των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Stoß κ.λπ. [16], που έχουν ακριβώς ως αντικείμενο την αποσαφήνιση του ζητήματος αν είναι σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο η κανονιστική ρύθμιση περί αθλητικών στοιχημάτων που ισχύει στα ομόσπονδα κράτη της Βάδης-Βυρτεμβέργης και της Έσσης, κανονιστική ρύθμιση η οποία παρουσιάζει πολλές ομοιότητες με την ισχύουσα στο ομόσπονδο κράτος της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας.

57. Το αιτούν δικαστήριο θα μπορούσε, επομένως, να αναθεωρήσει την άποψή του επί της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως μετά την έκδοση των αποφάσεων επί των εν λόγω υποθέσεων, τις οποίες το Δικαστήριο εξετάζει εκ παραλλήλου με την υπό κρίση υπόθεση.

58. Συνεπώς, προ της εξετάσεως των προδικαστικών ερωτημάτων, κρίνεται σκόπιμο να παρασχεθούν στο αιτούν δικαστήριο τα ακόλουθα στοιχεία σχετικά με την προκείμενη επί της οποίας αυτό βασίζει τα ερωτήματά του:

— Κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία περιορίζει την παροχή υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων με σκοπό την προάσπιση συμφερόντων που κατοχυρώνονται με τη Συνθήκη ή θεωρούνται θεμιτά από τη νομολογία οφείλει, προκειμένου, να είναι σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο, να υπηρετεί τους σκοπούς της κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.

— Απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει αν πληρούται ο όρος αυτός, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των σκοπών της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως και αξιολογώντας τα συγκεκριμένα αποτελέσματά της επί των καταναλωτών, με συνεκτίμηση της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη στον τομέα αυτόν.

— Το αιτούν δικαστήριο θα μπορέσει, ενδεχομένως, να αξιοποιήσει τα στοιχεία που θα προκύψουν από τις επικείμενες αποφάσεις επί των προαναφερθεισών συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Stoß κ.λπ.

Γ — *Η εξέταση της ουσίας*

59. Στο πλαίσιο της εξετάσεως των υποβληθέντων από το αιτούν δικαστήριο προδικαστικών ερωτημάτων πρέπει να εκληφθεί ως

16 — C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07.

δεδομένη η θέση ότι η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση συνιστά αδικαιολόγητο περιορισμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών για τον λόγο ότι δεν συμβάλλει στην περιστολή της δραστηριότητας των στοιχημάτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.

60. Το εν λόγω δικαστήριο εκτιμά ορθώς ότι, λόγω αυτής της συγκρούσεως μεταξύ της εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως και διατάξεως του κοινοτικού δικαίου με άμεση εφαρμογή [17], υποχρεούται να μην εφαρμόσει την εν λόγω κανονιστική ρύθμιση.

61. Συγκεκριμένα, κατά την άποψη που διατύπωσε το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal, η οποία επιβεβαιώνεται με πάγια νομολογία, σε περίπτωση συγκρούσεως μεταξύ διατάξεως του εθνικού δικαίου και άμεσα εφαρμοστέου κανόνα του κοινοτικού δικαίου, το εθνικό δικαστήριο έχει υποχρέωση να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητα του κανόνα αυτού, αφήνοντας εν ανάγκη αυτεπαγγέλτως ανεφάρμοστη την εν λόγω διάταξη του εθνικού δικαίου, ακόμη και αν αυτή είναι μεταγενέστερη, χωρίς να υποχρεούται να ζητήσει ή να αναμείνει την προηγούμενη εξαφάνισή της είτε διά της νομοθετικής οδού είτε δια οιασδήποτε άλλης συνταγματικής διαδικασίας [18].

62. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί αν χωρεί παρέκκλιση από την υποχρέωση αυτή.

63. Το εν λόγω δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν δικαστήριο κράτους μέλους δύναται να συνεχίσει να εφαρμόζει, κατ' εξαίρεση και για μεταβατική περίοδο, την εθνική κανονιστική ρύθμιση περί αθλητικών στοιχημάτων, η οποία, εντούτοις, συνιστά αδικαιολόγητο περιορισμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, καθόσον δεν συμβάλλει στην περιστολή της δραστηριότητας των στοιχημάτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.

64. Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι υποβάλλει το εν λόγω ερώτημα στο Δικαστήριο για τον λόγο ότι, με διάταξη της 28ης Ιουνίου 2006, το Oberverwaltungsgericht Nordrhein-Westfalen παραμέρισε προσωρινώς την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου προκειμένου να μη δημιουργηθεί «απαράδεκτο νομικό κενό». Κατά την εν λόγω διάταξη του Oberverwaltungsgericht Nordrhein-Westfalen, οι επίμαχες διατάξεις του νόμου περί αθλητικών στοιχημάτων εξακολουθούσαν, επομένως, να εφαρμόζονται προσωρινώς, κατά παράβαση του άρθρου 49 ΕΚ, υπό τους αυτούς χρονικούς και ουσιαστικούς όρους με εκείνους που δέχθηκε το Bundesverfassungsgericht για τη βαυαρική κανονιστική ρύθμιση ως προς το δικαίωμα επαγγελματικής ελευθερίας που κατοχυρώνεται με το άρθρο 12 του Θεμελιώδους Νόμου.

65. Από τις διευκρινίσεις του αιτούντος δικαστηρίου προκύπτει ότι, με τη διάταξη της 2ας Αυγούστου 2006, το Bundesverfassungsgericht, δέχθηκε τα ίδια μεταβατικά μέτρα για την κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας.

17 — Η δυνατότητα άμεσης εφαρμογής των διατάξεων της Συνθήκης που κατοχυρώνουν την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών αναγνωρίσθηκε με την απόφαση της 3ης Δεκεμβρίου 1974, 33/74, van Binsbergen (Συλλογή τόμος 1974, σ. 513).

18 — Βλ. προπαρατεθείσες αποφάσεις Simmenthal (σκέψη 24) και Filipiak (σκέψη 81 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

66. Με τις διευκρινίσεις αυτές γίνεται αντιληπτό ότι το αιτούν δικαστήριο ζητεί να αποσαφηνισθεί αν χωρεί παρέκκλιση από την επιβαλλόμενη με την απόφαση Simmenthal υποχρέωση για δύο διαφορετικούς λόγους, ήτοι, αφενός, λόγω της αποφάσεως του Bundesverfassungsgericht περί διατηρήσεως σε ισχύ της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως έως τις 31 Δεκεμβρίου 2007 και, αφετέρου, λόγω της αναγκαιότητας αποφυγής ενός νομικού κενού το οποίο θα μπορούσε να αποβεί επιζήμιο για τους καταναλωτές του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας.

67. Όσον αφορά το ζήτημα της επιρροής των αποφάσεων του ομοσπονδιακού συνταγματικού δικαστηρίου, η απάντηση στο υπό εξέταση προδικαστικό ερώτημα μπορεί να συναχθεί με σαφήνεια από την προπαρατεθείσα απόφαση Filipiak.

68. Στο πλαίσιο της υποθέσεως επί της οποίας εκδόθηκε η εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο κλήθηκε να αποφανθεί επί περιπτώσεως κατά την οποία κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους στον τομέα του φόρου εισοδήματος, αντίθετη προς την ελευθερία εγκαταστάσεως και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, είχε κριθεί αντισυνταγματική από το εθνικό συνταγματικό δικαστήριο. Εντούτοις, το εν λόγω συνταγματικό δικαστήριο είχε μεταθέσει την απώλεια της δεσμευτικής ισχύος της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως σε μεταγενέστερο χρόνο.

69. Το εθνικό δικαστήριο, επιληφθέν διαφοράς μεταξύ φορολογικής αρχής και υπόχρεου σε φόρο που είχε ασκήσει δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας, υπέβαλε στο Δικαστήριο το ερώτημα αν η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου επέτασσε τη μη εφαρμογή της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως, πάρα το γεγονός ότι η διάρκεια ισχύος αυτής είχε παραταθεί με απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου.

70. Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο υπενθύμισε τον τρόπο με τον οποίο ο εθνικός δικαστής οφείλει να αίρει σύγκρουση μεταξύ διατάξεως του εθνικού δικαίου και κανόνα του κοινοτικού δικαίου απευθείας εφαρμοζόμενου. Κατά την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal, η σύγκρουση αυτή αίρεται με την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου, μη εφαρμοζόμενης της αντίθετης εθνικής διατάξεως, και όχι με τη διαπίστωση της ακυρότητας της εθνικής διατάξεως, διαπίστωση η οποία εμπίπτει στην αρμοδιότητα των αρχών και των δικαιοδοτικών οργάνων του οικείου κράτους μέλους [19].

71. Το Δικαστήριο επισήμανε ότι η μετάθεση, εκ μέρους του συνταγματικού δικαστηρίου, του χρονικού σημείου κατά το οποίο οι επίμαχες εθνικές διατάξεις απολλύουν τη δεσμευτική ισχύ τους δεν εμποδίζει τον εθνικό δικαστή να παραμερίσει, κατ' εφαρμογήν της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, τις επίμαχες διατάξεις στο πλαίσιο της διαφοράς την οποία εκδικάζει [20].

72. Υπό την έννοια αυτή, ο έλεγχος της συνταγματικότητας και ο έλεγχος της συμφωνίας με το κοινοτικό δίκαιο πρέπει να μπορούν να παράγουν τα αποτελέσματά τους χωρίς να

19 — Προπαρατεθείσα απόφαση Filipiak (σκέψη 82).
20 — Όπ.π. (σκέψη 84).

θέτουν αμοιβαία προσκόμματα. Επομένως, όπως η εξουσία του εθνικού δικαστή περιορίζεται, κατά την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal, σε περιπτώσεις συγκρούσεως μεταξύ κανόνα του κοινοτικού δικαίου και διατάξεως του εθνικού δικαίου, μια απόφαση του συνταγματικού δικαστηρίου η οποία μεταθέτει σε μεταγενέστερο χρόνο τις συνέπειες της αντισυνταγματικότητας εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως δεν δύναται να θίγει το καθήκον του εθνικού δικαστή να διασφαλίζει την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου οσάκις βρίσκεται ενώπιον μιας τέτοιας συγκρούσεως.

73. Επομένως, στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, το γεγονός ότι η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση αντιβαίνει και προς τον θεμελιώδη νόμο και ότι το Bundesverfassungsgericht αποφάσισε να τη διατηρήσει σε ισχύ για μια μεταβατική περίοδο επ' ουδενί δύναται να άρει την υποχρέωση του αιτούντος δικαστηρίου περί μη εφαρμογής της στο πλαίσιο της ενώπιόν του εκκρεμούς διαφοράς, εφόσον αυτό εκτιμά ότι η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση αντιβαίνει στο άρθρο 49 ΕΚ.

74. Κατά την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal, το αιτούν δικαστήριο οφείλει, συνεπώς, να παραμερίσει την επίμαχη κανονιστική ρύθμιση καθόσον αυτή αποκλείει την παροχή υπηρεσιών εκ μέρους εταιρίας όπως η WW, η οποία μπορεί να επικαλεσθεί το άρθρο 49 ΕΚ. Αντιθέτως, η εν λόγω απόφαση του Δικαστηρίου δεν αποκλείει τη συνέχιση της εφαρμογής της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως επί εταιριών αθλητικών στοιχημάτων με έδρα σε τρίτες χώρες, οι οποίες δεν δύνανται να επικαλεσθούν την αρχή της ελεύθερης παροχής υπηρεσιών ή την ελευθερία εγκαταστάσεως.

75. Η μελέτη του υπό εξέταση ερωτήματος υπό το πρίσμα του δευτέρου λόγου που προβάλλει το αιτούν δικαστήριο επιβάλλει με τη σειρά της την εξέταση του ζητήματος αν, παρά το γεγονός ότι προσκρούει στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση μπορεί να διατηρηθεί σε ισχύ κατά τον χρόνο που απαιτείται προκειμένου οι αρμόδιες αρχές να εκδώσουν μια νέα, σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο, ρύθμιση.

76. Η διατήρηση σε ισχύ της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως θα είχε ως αποτέλεσμα την αποφυγή, έως την έκδοση νέας ρυθμίσεως, νομικού κενού το οποίο θα επέτρεπε σε όλες τις εταιρίες αθλητικών στοιχημάτων με έδρα σε άλλα κράτη μέλη να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στους καταναλωτές του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας, χωρίς την υποχρέωση τηρήσεως άλλων ρυθμιστικών μέτρων πέραν αυτών που ισχύουν στο κράτος προελεύσεως.

77. Η διατήρηση της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως θα είχε, επομένως, ως συνέπεια τη δυνατότητα εφαρμογής της όχι μόνον εκ μέρους του εθνικού δικαστή, στο πλαίσιο της διαφοράς την οποία αυτός εκδικάζει, αλλά και εκ μέρους όλων των εθνικών αρχών, συμπεριλαμβανομένων των δικαστικών αρχών, καθ' όλη τη διάρκεια της ορισθείσας μεταβατικής περιόδου.

78. Για την ορθή αξιολόγηση της σημασίας της σχετικής προβληματικής, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, βάσει της θέσεως από την οποία εκκινεί το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση δεν καθιστά δυνατή την αποτελεσματική περιστολή της εξαρτήσεως από τυχηρά παίγνια. Ειδικότερα, κατά την εν λόγω άποψη, ενώ η συγκεκριμένη

κανονιστική ρύθμιση αποκλείει την παροχή υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων στους καταναλωτές του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας από εταιρίες με έδρα σε άλλα κράτη μέλη, δεν επιτυγχάνει την προστασία των εν λόγω καταναλωτών από την εκ μέρους του εξουσιοδοτημένου φορέα υπέρμετρη παρότρυνσή τους για συμμετοχή σε τέτοια στοιχήματα.

79. Πολλά κράτη μέλη τα οποία παρενέβησαν στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας υποστήριξαν ότι η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας θα έπρεπε να εξακολουθήσει να εφαρμόζεται έως την έκδοση σύμφωνης προς το κοινοτικό δίκαιο κανονιστικής ρυθμίσεως. Προς στήριξη της θέσεως αυτής προέβαλαν διάφορα επιχειρήματα, τα οποία συνοψίζονται ως ακολούθως.

80. Αφενός, κοινοτική πράξη κηρυχθείσα παράνομη είτε στο πλαίσιο διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής σκοπούσας στον έλεγχο του κύρους της είτε στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως δύναται, κατά το άρθρο 231, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ, να διατηρεί τα αποτελέσματα της για λόγους ασφάλειας δικαίου και αποφυγής κενού δικαίου το οποίο θα δυσχέραινε την επίτευξη των επιδιωκόμενων από την εν λόγω πράξη σκοπών.

81. Αφετέρου, ο πλήρης αποκλεισμός της δυνατότητας προβλέψεως μεταβατικής περιόδου θα ήταν αντίθετος προς τη διακριτική ευχέρεια που αναγνωρίζεται στα κράτη μέλη σε θέματα διατηρήσεως της κοινωνικής ειρήνης και προστασίας των πολιτών τους έναντι των κινδύνων που συνδέονται με παίγνια χρηματικού διακυβεύματος.

82. Τέλος, η δυνατότητα προβλέψεως μεταβατικής περιόδου προκύπτει και από τις διατάξεις του άρθρου 228, παράγραφος 2, ΕΚ, κατά το οποίο το κράτος μέλος που δεν συμμορφώθηκε προς απόφαση του Δικαστηρίου με την οποία διαπιστώνεται παράβαση των υποχρεώσεών του λαμβάνει, προ της κινήσεως νέας διαδικασίας λόγω παραβάσεως, αιτιολογημένη γνώμη της Επιτροπής η οποία του παρέχει με τον τρόπο αυτόν μια τελευταία προθεσμία συμμορφώσεως.

83. Εν αντιθέσει προς τα εν λόγω κράτη μέλη, φρονώ ότι το αιτούν δικαστήριο δεν δύναται να εφαρμόσει την επίμαχη κανονιστική ρύθμιση εφόσον διαπίστωσε ότι αυτή αντιβαίνει στο άρθρο 49 ΕΚ.

84. Η θέση μου αυτή ερείδεται στα ακόλουθα επιχειρήματα. Αφενός, αυτή καθ' εαυτήν η διατήρηση σε ισχύ της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως, έστω και για μεταβατική περίοδο, θα έθιγε την υπεροχή του κοινοτικού δικαίου και το δικαίωμα για αποτελεσματική ένδικη προστασία. Αφετέρου, ακόμη και αν υποτεθεί ότι, υπό εξαιρετικές περιστάσεις, μπορεί να επιτραπεί παρέκκλιση από την επιβαλλόμενη με την απόφαση Simmenthal υποχρέωση, αυτή δεν μπορεί να γίνει δεκτή όταν, όπως εν προκειμένω, αφενός, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση αδυνατεί να επιτύχει τους σκοπούς της και, αφετέρου, οι λόγοι της αντιθέσεως της προς το κοινοτικό δίκαιο προκύπτουν από προδικαστική απόφαση εκδοθείσα 18 μήνες προ της εκδόσεως των προσβαλλόμενων με την προσφυγή της κύριας δίκης πράξεων.

1. Αποκλεισμός για λόγους αρχής

85. Επιβάλλεται, εκ προοιμίου, η επισήμανση ότι, μέχρι τούδε, οι περιπτώσεις κατά τις οποίες έγινε δεκτή η δυνατότητα χρονικής μεταθέσεως των αποτελεσμάτων του κοινοτικού δικαίου επί του δικαίου των κρατών μελών αφορούσαν μόνον το παρελθόν.

86. Συγκεκριμένα, με σημείο αφετηρίας την απόφαση Defrenne [21], το Δικαστήριο δέχεται ότι παρέκκλιση από την αρχή της αναδρομικής ισχύος των αποτελεσμάτων προδικαστικής αποφάσεως επί αιτήσεως ερμηνείας επιτρέπεται σε εξαιρετικές περιστάσεις, όταν συντρέχει κίνδυνος σοβαρών οικονομικών επιπτώσεων επί εννόμων σχέσεων που είχαν συσταθεί καλοπίστως λόγω της αβεβαιότητας που επικρατούσε ως προς το πραγματικό περιεχόμενο διατάξεων του κοινοτικού δικαίου [22].

87. Ομοίως, κατά πάγια νομολογία, σύμφωνα με την αρχή της ασφάλειας δικαίου, το κοινοτικό δίκαιο δεν επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να θέτουν υπό αμφισβήτηση διοικητικές ή δικαστικές πράξεις που έχουν καταστεί απρόσβλητες [23].

88. Επί του παρόντος, η μόνη περίπτωση κατά την οποία ο εθνικός δικαστής δύναται να αναστείλει, ήτοι να μεταθέσει σε μελλοντικό χρόνο, τα αποτελέσματα διατάξεως του κοινοτικού δικαίου είναι όταν βάλλεται σοβαρώς ενώπιόν του πράξη του παράγωγου δικαίου της οποίας το κύρος αποτελεί αντικείμενο εξετάσεως εκ μέρους του Δικαστηρίου. Στο πλαίσιο αυτό, προς στήριξη της εξαιρέσεως την οποία ζητεί λόγω του προβαλλόμενου ανίσχυρου χαρακτήρα της πράξεως, ο προσφεύγων θα πρέπει να έχει προσκομίσει σοβαρά στοιχεία και να έχει αποδείξει στον εθνικό δικαστή την αναγκαιότητα αναστολής της εφαρμογής της εν λόγω πράξεως έως την έκδοση της αποφάσεως του Δικαστηρίου.

89. Το παράδειγμα αυτό δεν είναι, εντούτοις, λυσιτελές για την εξέταση του υποβληθέντος εν προκειμένω ερωτήματος διότι αφορά διάταξη του κοινοτικού δικαίου της οποίας η νομιμότητα αποτελεί αντικείμενο σοβαρής αμφισβητήσεως, η οποία και εξετάζεται.

90. Ασφαλώς, η δυνατότητα παρατάσεως των αποτελεσμάτων κανόνα δικαίου αντίθετου προς το κοινοτικό δίκαιο προβλέπεται ρητώς από το άρθρο 231, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ, το οποίο αφορά την περίπτωση κανονισμού που έχει κηρυχθεί άκυρος στο πλαίσιο ευθείας προσφυγής.

91. Ομοίως, είναι αληθές ότι ο κοινοτικός δικαστής επέκτεινε το πεδίο εφαρμογής της εν λόγω διατάξεως στο σύνολο των πράξεων του παράγωγου δικαίου και ότι η εν λόγω διάταξη εφαρμόζεται και στο πλαίσιο αιτήσεων εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως που σκοπούν στον έλεγχο του κύρους πράξεως. Συνεπώς, όταν ο κοινοτικός δικαστής διαπιστώνει, στο πλαίσιο προσφυγής ακυρώσεως, ότι μια πράξη του παράγωγου κοινοτικού δικαίου είναι παράνομη και πρέπει να

21 — Απόφαση της 8ης Απριλίου 1976, 43/75 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 175).

22 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 11ης Αυγούστου 1995, C-367/93 έως C-377/93, Roders κ.λπ. (Συλλογή 1995, σ. I-2229, σκέψη 43).

23 — Αποφάσεις της 16ης Μαρτίου 2006, C-234/04, Kapferer (Συλλογή 2006, σ. I-2585, σκέψη 24), καθώς και της 19ης Σεπτεμβρίου 2006, C-392/04 και C-422/04, i-21 Germany και Arcor (Συλλογή 2006, σ. I-8559, σκέψη 51).

ακυρωθεί, μπορεί να αποφασίσει ότι η πράξη αυτή θα εξακολουθήσει να παράγει ορισμένα αποτελέσματα, είτε έως την έναρξη ισχύος της εκδοθησομένης προς αντικατάστασή της πράξεως, είτε επί διάστημα που ο ίδιος ορίζει [24].

92. Η εφαρμογή της εν λόγω διατάξεως ερείδεται σε λόγους αναγόμενους στην ασφάλεια δικαίου. Σκοπός είναι η αποφυγή θέσεως εν αμφιβόλω εννόμων καταστάσεων που γεννήθηκαν προ της δημοσιεύσεως της αποφάσεως ή ακόμη η αποφυγή της δημιουργίας νομικού κενού, οφειλόμενου στην ακύρωση της επίμαχης πράξεως, το οποίο θα μπορούσε να διακυβεύσει τα επιδιωκόμενα από αυτήν αποτελέσματα.

93. Στο πλαίσιο αυτό, προσφάτως, με την απόφαση της 3ης Σεπτεμβρίου 2008, Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής [25], το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι ο κανονισμός [26] που προέβλεπε τη δέσμευση των κεφαλαίων του αναιρεσείοντος είχε εκδοθεί, καθόσον τον αφορούσε, κατόπιν προσβολής δέσμης θεμελιωδών δικαιωμάτων του και έπρεπε να ακυρωθεί, αποφάσισε να διατηρήσει τα αποτελέσματα του κανονισμού για διάστημα τριών μηνών από της δημοσιεύσεως της αποφάσεως, προκειμένου εν τω μεταξύ το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να άρει τις εν λόγω προσβολές [27].

94. Εν αντιθέσει προς τα κράτη μέλη που παρενέβησαν στην παρούσα διαδικασία, φρονώ ότι η επέκταση της προβλεπόμενης από το άρθρο 231, δεύτερο εδάφιο, ΕΚ δυνατότητας σε εθνικούς κανόνες δικαίου αντίθετους προς κοινοτική κανονιστική ρύθμιση άμεσης εφαρμογής αποκλείεται για λόγους αρχής οι οποίοι δύσκολα μπορούν να αρθούν.

95. Ειδικότερα, από την εξέταση των λόγων βάσει των οποίων το Δικαστήριο καθόρισε το καθήκον του εθνικού δικαστή στην περίπτωση κατά την οποία αυτός βρίσκεται αντιμέτωπος με σύγκρουση μεταξύ των δύο αυτών κατηγοριών κανόνων προκύπτει ότι το Δικαστήριο δέχθηκε τα ακόλουθα.

96. Πρώτον, ένας κοινοτικός κανόνας άμεσης εφαρμογής πρέπει να παράγει τα αποτελέσματά του κατά τρόπο πλήρη και ομοιόμορφο σε όλα τα κράτη μέλη από της θέσεώς του σε ισχύ και καθ' όλη τη διάρκεια ισχύος του, διότι αποτελεί άμεση πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων τόσο για τα κράτη μέλη όσο και για τους ιδιώτες [28].

24 — Αποφάσεις της 15ης Οκτωβρίου 1980, 4/79, Providence agricole de la Champagne (Συλλογή τόμος 1980/III, σ. 95, σκέψεις 45 και 46), της 5ης Ιουλίου 1995, C-21/94, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (Συλλογή 1995, σ. I-1827, σκέψεις 29 έως 32), καθώς και της 3ης Σεπτεμβρίου 2009, C-166/07, Κοινοβούλιο κατά Συμβουλίου (Συλλογή 2009, σ. I-7135, σκέψεις 72 έως 75).

25 — C-402/05 P και C-415/05 P (Συλλογή 2008, σ. I-6351).

26 — Επρόκειτο για τον κανονισμό (ΕΚ) 881/2002 του Συμβουλίου, της 27ης Μαΐου 2002, για την επιβολή συγκεκριμένων περιοριστικών μέτρων κατά ορισμένων προσώπων και οντοτήτων που συνδέονται με τον Οσάμα Μπιν Λάντεν, το δίκτυο της Αλ Κάιντα και τους Ταλιμπάν, και για την κατάργηση του κανονισμού (ΕΚ) 467/2001 του Συμβουλίου, για την απαγόρευση της εξαγωγής ορισμένων αγαθών και υπηρεσιών στο Αφγανιστάν, την ενίσχυση της απαγόρευσης πτήσεων και την παράταση της δέσμευσης κεφαλαίων και άλλων οικονομικών πόρων όσον αφορά τους Ταλιμπάν του Αφγανιστάν (ΕΕ L 139, σ. 9).

27 — Σκέψεις 373 επ.

28 — Προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal (σκέψεις 14 και 15).

97. Δεύτερον, δυνάμει της αρχής της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου, οι άμεσης εφαρμογής κανόνες του κοινοτικού δικαίου έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν, εκ μόνης της θέσεώς τους σε ισχύ, αυτοδικαίως ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη της εθνικής νομοθεσίας [29].

98. Τρίτον, η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 234 ΕΚ θα αποδυναμωνόταν αν ο εθνικός δικαστής δεν είχε τη δυνατότητα να προβαίνει αμέσως σε σύμφωνη προς την προδικαστική απόφαση εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου.

99. Το Δικαστήριο συνήγαγε εκ των ανωτέρω ότι είναι ασυμβίβαστη με τις συμφυείς με το κοινοτικό δίκαιο επιταγές κάθε διάταξη εθνικής έννομης τάξεως ή κάθε νομοθετική, διοικητική ή δικαστική πρακτική που έχει ως αποτέλεσμα τη μείωση της αποτελεσματικότητας του κοινοτικού δικαίου, λόγω της αφαιρέσεως από τον αρμόδιο για την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου δικαστή της εξουσίας να πράξει, και δη κατά τη στιγμή της εφαρμογής, ό,τι είναι αναγκαίο προκειμένου να παρακάμψει τις εθνικές νομοθετικές διατάξεις που ενδέχεται να εμποδίζουν, έστω και προσωρινώς, την πλήρη αποτελεσματικότητα των κοινοτικών κανόνων [30].

100. Επιπλέον, με την απόφαση Factortame κ.λπ. [31], το Δικαστήριο έκρινε ότι οι επιταγές περί αποτελεσματικότητας και ομοιόμορφης εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου παρέχουν στον εθνικό δικαστή τη δυνατότητα να αναστείλει την ισχύ διατάξεως του εθνικού δικαίου η οποία εικάζεται ότι είναι ασύμβατη με το κοινοτικό δίκαιο προκειμένου να προστατευθούν προσωρινώς δικαιώματα κατοχυρούμενα με τη Συνθήκη, έστω και αν η δυνατότητα αυτή δεν του παρέχεται με το εθνικό δίκαιο.

101. Είναι πρόδηλο ότι η αποδοχή της θέσεως ότι είναι η δυνατή η συνέχιση της εφαρμογής εθνικού κανόνα δικαίου αντίθετου προς κοινοτική κανονιστική ρύθμιση άμεσης εφαρμογής πλήττει την αποτελεσματική και ομοιόμορφη εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και, συνεπώς, την ίδια την αρχή της υπεροχής του.

102. Συναφώς, επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, κατά την απόφαση Costa [32], «δεν είναι [...] δυνατόν η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου να ποικίλλει από κράτος σε κράτος υπέρ μεταγενεστέρων εσωτερικών νομοθετικών κειμένων χωρίς να υπονομεύεται η πραγμάτωση των σκοπών της Συνθήκης [...] και να προκαλούνται διακρίσεις απαγορευόμενες από το άρθρο [12 ΕΚ]», το οποίο αποκλείει κάθε διάκριση λόγω ιθαγένειας εντός του πεδίου εφαρμογής της Συνθήκης [33].

103. Ομοίως, η εκ μέρους του εθνικού δικαστή εφαρμογή εθνικού κανόνα δικαίου του οποίου ο σύμφωνος προς το κοινοτικό δίκαιο χαρακτήρας αμφισβητήθηκε βασίμως από τον προσφεύγοντα συνιστά άρνηση του ίδιου του δικαιώματος αποτελεσματικής ένδικης προστασίας και πλήττει την πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 234 ΕΚ.

29 — Όπ.π. (σκέψη 17).

30 — Όπ.π. (σκέψεις 22 και 23).

31 — Απόφαση της 19ης Ιουνίου 1990, C-213/89 (Συλλογή 1990, σ. I-2433).

32 — Απόφαση της 15ης Ιουλίου 1964, 6/64 (Συλλογή τόμος 1954-1964, σ. 1191).

33 — Όπ.π. (σ. 1198).

104. Επιβάλλεται η υπόμνηση ότι, κατά πάγια νομολογία, η αρχή της αποτελεσματικής ένδικης προστασίας αποτελεί γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου η οποία απορρέει από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών και έχει καθιερωθεί με τα άρθρα 6 και 13 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπεγράφη στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, η εν λόγω δε αρχή επιβεβαιώνεται και με το άρθρο 47 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η διακήρυξη του οποίου έγινε στη Νίκαια στις 7 Δεκεμβρίου 2000 [34].

105. Η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 234 ΕΚ σε συνδυασμό με το άμεσο αποτέλεσμα των δικαιωμάτων που πηγάζουν από τις ελευθερίες κυκλοφορίας έχει ακριβώς ως σκοπό να παρέχει στον πολίτη τη δυνατότητα να βάλει κατά κανονιστικής ρυθμίσεως κράτους μέλους η οποία είναι αντίθετη προς διάταξη του κοινοτικού δικαίου, επί παραδείγματι προς διάταξη που κατοχυρώνει μια θεμελιώδη ελευθερία κυκλοφορίας, και να επιτύχει τη μη εφαρμογή της στην περίπτωσή του.

106. Από την εξέταση της νομολογίας περί περιορισμού του αναδρομικού αποτελέσματος προδικαστικής αποφάσεως διαπιστώνεται ότι το Δικαστήριο επέμεινε στον συγκερασμό της επιταγής περί ασφάλειας δικαίου όσον αφορά προγενέστερες έννομες καταστάσεις που είχαν καλοπίστως δημιουργηθεί και του δικαιώματος αποτελεσματικής ένδικης προστασίας, προβλέποντας εξαίρεση από το μη αναδρομικό αποτέλεσμα της αποφάσεως υπέρ προσώπων τα οποία, προ της δημοσιεύσεως της αποφάσεως, είχαν ασκήσει ένδικη προσφυγή ή είχαν υποβάλει αντίστοιχη διοικητική ένσταση.

107. Το Δικαστήριο ακολούθησε τη νομολογία αυτή τόσο στις ερμηνευτικές του αποφάσεις [35] όσο και στο πλαίσιο προδικαστικών αποφάσεων με τις οποίες κήρυξε ανίσχυρο συγκεκριμένο κοινοτικό κανόνα [36].

34 — (ΕΕ C 364, σ. 1). Βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής (σκέψη 335 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

35 — Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 4ης Μαΐου 1999, C-262/96, Sürül (Συλλογή 1999, σ. I-2685), με την οποία το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι επίκληση του άμεσου αποτελέσματος του άρθρου 3, παράγραφος 1, της αποφάσεως 3/80 του Συμβουλίου Συνδέσεως, της 19ης Σεπτεμβρίου 1980, περί της εφαρμογής των καθεστώτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στους Τούρκους εργαζόμενους και στα μέλη των οικογενειών τους (ΕΕ 1983, L 110, σ. 60), δεν μπορούσε να γίνει προς στήριξη αιτημάτων σχετικών με παροχές που αφορούσαν περιόδους προγενέστερες της ημερομηνίας εκδόσεως της αποφάσεως, λόγω της αβεβαιότητας που επικρατούσε ως προς το περιεχόμενο της εν λόγω διατάξεως και των κινδύνων ανατροπής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως των κρατών μελών, εξαιρουμένης της περιπτώσεως προσώπων τα οποία, προ της ημερομηνίας αυτής, είχαν ασκήσει ένδικη προσφυγή ή είχαν υποβάλει αντίστοιχη διοικητική ένσταση (σκέψεις 112 και 113).

36 — Με τις σκέψεις 25 έως 27 της αποφάσεως της 26ης Απριλίου 1994, C-228/92, Roquette Frères (Συλλογή 1994, σ. I-1445), το Δικαστήριο επισημαίνει:
«[…] εναπόκειται στο Δικαστήριο, όταν κάνει χρήση της δυνατότητάς του να περιορίσει ως προς το παρελθόν τα αποτελέσματα της αναγνωρίσεως, με προδικαστική απόφαση, ενός κοινοτικού κανονισμού ως ανισχύρου, να προσδιορίσει αν η εξαίρεση από αυτόν τον περιορισμό του διαχρονικού αποτελέσματος στην οποία μπορεί να προβεί με την απόφασή του, μπορεί να προβλέπεται υπέρ του διαδίκου της κυρίας δίκης που άσκησε την προσφυγή ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου κατά της εθνικής πράξεως εφαρμογής του κανονισμού, ή εάν, αντιστρόφως, η αναγνώριση του ανισχύρου του κανονισμού, η οποία έχει αποτελέσματα μόνο στο μέλλον, συνιστά επαρκή θεραπεία και ως προς τον διάδικο αυτό (βλ. απόφαση [της 27ης Φεβρουαρίου 1985, 112/83, Société des produits de maïs, Συλλογή 1985, σ. 719], σκέψη 18).
Στην περίπτωση που ένας διάδικος, όπως η προσφεύγουσα της κύριας δίκης, έχει προσβάλει ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου μια απόφαση εισπράξεως [νομισματικών εξισωτικών ποσών] εκδοθείσα βάσει ανισχύρου κοινοτικού κανονισμού, ένας τέτοιος περιορισμός ως προς το παρελθόν των αποτελεσμάτων της αναγνωρίσεως του ανισχύρου με προδικαστική απόφαση θα είχε ως συνέπεια την απόρριψη της προσφυγής κατά της επίδικης αποφάσεως εισπράξεως από το ως άνω εθνικό δικαστήριο, ενώ ο κανονισμός βάσει του οποίου εκδόθηκε η απόφαση αυτή έχει αναγνωρισθεί ως ανίσχυρος από το Δικαστήριο στο πλαίσιο της ίδιας δίκης.
Συνεπώς, ένας επιχειρηματίας όπως η προσφεύγουσα της κύριας δίκης θα στερείτο του δικαιώματος αποτελεσματικής δικαστικής προστασίας, σε περίπτωση παραβιάσεως της κοινοτικής νομιμότητας από τα όργανα, και θα διακυβευόταν το χρήσιμο αποτέλεσμα του άρθρου [234] της Συνθήκης.»

108. Η εφαρμογή, στο πλαίσιο της υποθέσεως της κύριας δίκης, της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως επί της WW θα οδηγούσε σε απόρριψη της προσφυγής της ως αβάσιμης και θα της στερούσε τη δυνατότητα αποτελεσματικής ένδικης προστασίας των δικαιωμάτων που της απονέμουν απευθείας οι διατάξεις της Συνθήκης περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών.

109. Το θεμελιώδες δικαίωμα για αποτελεσματική ένδικη προστασία και η αρχή της υπεροχής του κοινοτικού δικαίου αποτελούν, κατά την άποψή μου, εμπόδια τα οποία δύσκολα μπορούν να υπερνικηθούν ώστε να αναγνωρισθεί η δυνατότητα παρεκκλίσεως από την επιβαλλόμενη με την απόφαση Simmenthal υποχρέωση.

110. Επικουρικώς, ακόμη και αν υποτεθεί ότι ηδύνατο να εξετασθεί το ενδεχόμενο μιας τέτοιας παρεκκλίσεως κατόπιν σταθμίσεως του συμφέροντος που προστατεύεται με τον εθνικό κανόνα δικαίου και των δικαιωμάτων που πηγάζουν από την κοινοτική διάταξη, σταθμίσεως ανάλογης προς αυτήν στην οποία προέβη το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Kadi και Al Barakaat International Foundation κατά Συμβουλίου και Επιτροπής, μεταξύ της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων και της καταστολής της τρομοκρατίας, η παρέκκλιση αυτή δεν θα μπορούσε, κατά την άποψη μου, να γίνει δεκτή στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως για τους ακόλουθους λόγους.

2. Οι πρόσθετοι λόγοι αποκλεισμού που αφορούν την υπό κρίση υπόθεση

111. Δύο λόγοι αποκλείουν, κατά την άποψή μου, τη δυνατότητα διατηρήσεως σε ισχύ αντίθετης προς το κοινοτικό δίκαιο εθνικής κανονιστικής ρυθμίσεως όπως είναι αυτής της υποθέσεως της κύριας δίκης.

112. Ο πρώτος λόγος αποτελεί συνέπεια του γεγονότος ότι, βάσει της θέσεως την οποία λαμβάνει ως δεδομένη το αιτούν δικαστήριο, η κανονιστική αυτή ρύθμιση δεν συμβάλλει στην περιστολή της δραστηριότητας των στοιχημάτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό. Συγκεκριμένα, η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση αποκλείει την προσφορά υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων στους καταναλωτές του ομόσπονδου κράτους της Βόρειας Ρηνανίας Βεστφαλίας από εταιρίες με έδρα σε άλλα κράτη μέλη, πλην όμως δεν προστατεύει τους καταναλωτές αυτούς από την εκ μέρους του εξουσιοδοτημένου φορέα υπέρμετρη παρότρυνση για συμμετοχή σε τέτοια παίγνια.

113. Το επιχείρημα ότι η διατήρηση σε ισχύ της εν λόγω κανονιστικής ρυθμίσεως επιβάλλεται για την πρόληψη νομικού κενού δεν μπορεί, επομένως, να γίνει δεκτό, καθώς η ίδια η κανονιστική ρύθμιση αποτυγχάνει να παράσχει προστασία στους καταναλωτές. Στην πραγματικότητα, κατά τη θέση του αιτούντος δικαστηρίου, η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση αποτελεί απλώς ένα μέτρο που εισάγει διακρίσεις ή, έστω, ένα μέτρο προστατευτισμού.

114. Το δεύτερο εμπόδιο ανάγεται στο γεγονός ότι, κατά τη θέση από την οποία εκκινεί το αιτούν δικαστήριο, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση είναι αντίθετη προς την ελεύθερη

παροχή υπηρεσιών, λαμβανομένων υπόψη των κριτηρίων που καθόρισε το Δικαστήριο με την προπαρατεθείσα απόφαση Gambelli κ.λπ., η οποία εκδόθηκε 18 και πλέον μήνες προ της εκδόσεως των προσβαλλόμενων με την προσφυγή της κύριας δίκης πράξεων.

115. Όταν το Δικαστήριο περιορίζει την αναδρομική ισχύ των αποτελεσμάτων που συνεπάγονται οι αποφάσεις του, μεριμνά για τον συγκερασμό της εν λόγω παρεκκλίσεως από την αποτελεσματική εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και της επιταγής περί ομοιόμορφης ερμηνείας του δικαίου αυτού στο σύνολο των κρατών μελών. Προς τούτο, κατά πάγια νομολογία, αφενός, αρμόδιο να αποφασίσει τον περιορισμό αυτόν είναι αποκλειστικώς το Δικαστήριο [37].

116. Αφετέρου και εν προκειμένω ιδιαιτέρως σημαντικό, ο περιορισμός των αποτελεσμάτων μπορεί να γίνει μόνο με την απόφαση η οποία ερμηνεύει τον κοινοτικό κανόνα. Συνεπώς, κατά το Δικαστήριο, ένας τέτοιος περιορισμός μπορεί, κατά πάγια νομολογία, να γίνει μόνο με την απόφαση με την οποία το Δικαστήριο αποφαίνεται επί της αιτηθείσας ερμηνείας [38].

117. Ο όρος αυτός επιβάλλεται για τον ακόλουθο λόγο. Απαιτείται οπωσδήποτε ένα μοναδικό χρονικό σημείο για τον καθορισμό των διαχρονικών αποτελεσμάτων της ερμηνείας που το Δικαστήριο δίδει σε μια διάταξη του κοινοτικού δικαίου. Συναφώς, η αρχή κατά την οποία περιορισμός μπορεί να γίνει δεκτός μόνο με την απόφαση με την οποία το Δικαστήριο αποφαίνεται επί της αιτήσεως ερμηνείας εγγυάται την ίση μεταχείριση των κρατών μελών και των πολιτών έναντι του κοινοτικού δικαίου και εξασφαλίζει την τήρηση των επιταγών που απορρέουν από την αρχή της ασφάλειας δικαίου [39].

118. Συνεπώς, όταν το Δικαστήριο διαπιστώνει, με προδικαστική απόφαση, ότι η ερμηνεία του κοινοτικού δικαίου στην οποία προβαίνει συνάγεται από προγενέστερη απόφασή του της οποίας τα αποτελέσματά δεν είχε τότε περιορίσει χρονικώς, αποφασίζει ότι τα αποτελέσματα της νέας αποφάσεως του δεν μπορούν να περιορισθούν χρονικώς [40].

119. Συνεπώς, η αναγνώριση, στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, της δυνατότητας παρεκκλίσεως από την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal θα ήταν αντίθετη προς την προαναφερθείσα νομολογία. Τούτο θα είχε, εξάλλου, ως αποτέλεσμα την απαλλαγή των κρατών μελών από την απορρέουσα από το καθήκον αγαστής συνεργασίας του άρθρου 10 ΕΚ υποχρέωσή τους να εναρμονίζουν διαρκώς και αμελλητί την ισχύουσα νομοθεσία τους με την κοινοτική νομολογία, χωρίς να περιμένουν να τεθεί αυτή υπό αμφισβήτηση στο πλαίσιο διαδικασίας προδικαστικής παραπομπής ή προσφυγής λόγω παραβάσεως.

37 — Απόφαση της 8ης Φεβρουαρίου 1996, C-212/94, FMC κ.λπ. (Συλλογή 1996, σ. I-389, σκέψη 56). Ειδικότερα, κατά το Δικαστήριο, η θεμελιώδης επιταγή περί ομοιόμορφης και γενικής εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου συνεπάγεται ότι μόνον το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να θέσει διαχρονικούς περιορισμούς στην ερμηνεία την οποία δίδει (απόφαση της 27ης Μαρτίου 1980, 61/79, Denkavit italiana, Συλλογή τόμος 1980/I, σ. 605, σκέψη 18).

38 — Βλ. απόφαση της 6ης Μαρτίου 2007, C-292/04, Meilicke κ.λπ. (Συλλογή 2007, σ. I-1835, σκέψη 36 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

39 — Όπ.π. (σκέψη 37).

40 — Όπ.π. (σκέψεις 38 έως 41).

120. Λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των ανωτέρω στοιχείων, προτείνω να δοθεί στο αιτούν δικαστήριο η απάντηση ότι δικαστήριο κράτους μέλους δεν δύναται να συνεχίσει να εφαρμόζει κατ' εξαίρεση και για μεταβατική περίοδο την εθνική κανονιστική ρύθμιση περί αθλητικών στοιχημάτων αν αυτή συνιστά αδικαιολόγητο περιορισμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, καθόσον δεν συμβάλλει στην περιστολή της δραστηριότητας των στοιχημάτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.

121. Καθόσον προτείνεται αρνητική απάντηση στο ερώτημα περί της δυνατότητας παρεκκλίσεως από τη διαμορφωθείσα με την προπαρατεθείσα απόφαση Simmenthal υποχρέωση, παρέλκει η εξέταση του δευτέρου ερωτήματος, το οποίο αφορά τους όρους μιας τέτοιας παρεκκλίσεως.

V — Πρόταση

122. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω εκτιμήσεων, προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει στα υποβληθέντα από το Verwaltungsgericht Köln ερωτήματα την ακόλουθη απάντηση:

«Κανονιστική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία περιορίζει την παροχή υπηρεσιών αθλητικών στοιχημάτων με σκοπό την προάσπιση συμφερόντων που κατοχυρώνονται με τη Συνθήκη ΕΚ ή θεωρούνται θεμιτά από τη νομολογία οφείλει, προκειμένου, να είναι σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο, να υπηρετεί τους σκοπούς της κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.

Απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει, λαμβάνοντας υπόψη το σύνολο των σκοπών της επίμαχης κανονιστικής ρυθμίσεως και αξιολογώντας τα συγκεκριμένα αποτελέσματά της επί των καταναλωτών, με συνεκτίμηση της ευρείας διακριτικής ευχέρειας που διαθέτουν τα κράτη μέλη στον τομέα αυτόν, αν πληρούται ο εν λόγω όρος.

Το αιτούν δικαστήριο θα μπορέσει, ενδεχομένως, να αξιοποιήσει τα στοιχεία που θα προκύψουν από τις επικείμενες αποφάσεις επί των συνεκδικαζόμενων υποθέσεων Stoß κ.λπ. (C-316/07, C-358/07 έως C-360/07, C-409/07 και C-410/07).

Δικαστήριο κράτους μέλους δεν δύναται να συνεχίσει να εφαρμόζει κατ' εξαίρεση και για μεταβατική περίοδο την εθνική κανονιστική ρύθμιση περί αθλητικών στοιχημάτων αν αυτή συνιστά αδικαιολόγητο περιορισμό στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών, καθόσον δεν συμβάλλει στην περιστολή της δραστηριότητας των στοιχημάτων κατά τρόπο συνεπή και συστηματικό.»